

کوته‌نگاری تاریخچهٔ پروتزهای دندانی از دیرباز تا دوران رنسانس محمدابراهیم ذاکر^۱

^۱ محمدابراهیم ذاکر، دندان‌پزشک و پژوهشگر تاریخ پزشکی.

ریزگفتار این سخن

۱	کوته‌نگاری تاریخچه پروتزهای دندانی از دیرباز تا دوران رنسانس
۲	ریزگفتار این سخن
۳	گذری کوتاه بر تاریخ پزشکی دندان‌پزشکی
۴	پیشینه پروتز
۸	آتروسکان‌ها
۱۰	سرخ‌پوستان آمریکا
۱۱	خاورمیانه
۱۱	یهودیان
۱۲	مصر
۱۳	روم
۱۴	یونان
۱۴	سرزمین‌های اسلامی
۱۶	چین
۱۷	ژاپن
۱۸	دندان‌پزشکی در سده‌های ۱۳ - ۱۶ م
۱۸	رنسانس (تولد دوباره)
۲۰	کتاب‌نامه

گذری کوتاه بر تاریخ پزشکی دندان پزشکی

تاریخ علم روشنگر کوشش‌های انسان در درازنای تاریخ برای گسترش دانش برپایه نیازهای نخستین خود بوده است. از این رهگذر بشر برای رسیدن به آرزوهایش و به دست آوردن نیازمندی‌هایش در هر دوره زمانی با خلاقیت‌های خود دست به نوآوری‌هایی خلاقانه در هر بخش زندگی زده است تا بتواند آرامش و آسودگی را برای خود و هم‌نوعان فراهم سازد و همواره روند آن با فراز و نشیب‌هایی دست به گریبان بوده است.

بی‌گمان تاریخ پزشکی دندان پزشکی نیز بخشی از آن بوده و جدا از پروسه پیشرفت نیست. همواره تاریخ پزشکی دندان پزشکی نگاران پی‌جوی شناخت آغازگاه این دانش بوده و هستند که چه زمانی و چگونه پدید آمد؟ و چه راه‌هایی پریچ و خم و پرفراز و نشیبی را پشت سر نهاد؟ و با چه دشواری‌ها و کمبودهایی روبرو شد تا بدین مرتبت رسید؟

دانش دندان پزشکی همزاد آدمی است و دیرینگی تاریخ او را دارد؛ زیرا همواره با رخداد پوسیدگی، شکستگی، درد و آسیب‌های پریو همراه بوده است.

همواره نخستین نگاه، بینندگان به هر جمجمه نگاه‌داری شده در ویتترین موزه‌ها، دندان‌های آن‌ها بودند؛ زیرا بسیار شگفت‌انگیزند و بینندگان را به نخستین واکنش احساسی وامی‌دارند که نیاکان ما برای زیستن چگونه می‌خوردند؟ و با آسیب‌های دندان‌های چگونه کنار می‌آمدند و برای زیبایی دندان‌ها؛ و یا نگاه‌داری؛ و یا جایگزینی آن‌ها به عنوان پروتزهای دندان‌های چه راه‌کارهایی را دنبال می‌کردند؟

آدمیان در سراسر گیتی با شیوه یکسانی از دندان‌های خود کار می‌کشیدند، ولی آسیب‌های دندان‌های در هر ملتی وابسته به شیوه خوردن خوراکی‌های گوناگون بوده است.

پوسیدگی دندان‌های و بیماری بافت‌های نگاه‌دارنده دندان و ردپایی از آماس‌های انتهای ریشه دندان (پری‌اپیکال) و بافت‌های نگاه‌دارنده دندان (پریودنتال)، نشانه‌هایی هرچند اندک در بررسی جمجمه نیاکان چند هزار سال پیش ماست که به دست باستان‌شناسان پیدا شده است.

آسیب‌شناسان ناگزیرند با دیدن یک؛ یا دو مورد از مجموعه‌های بی‌دندان هرچند جوان در دوره پارینه‌سنگی، به این نتیجه برسند که بیماری‌های دهان و دندان همواره در هر دوره‌ای بوده است تا برای آن حکمی فراگیر بدهند، مانند یافته شدن جمجمه کامل بی‌دندان انسان لاشاپل‌اوسن نمایشگر گرفتاری به بیماری‌های دهانی دندان‌ها است (محرابی، ج ۱، ۲۶-۳۱).

تاریخ دندان پزشکی کهن تا آغاز میلاد مسیح، بیشتر برپایه ورد و دعا و جادو و جنبل و اندکی داروهای گیاهی، کانی و جانوری آرام‌بخش و کرخت‌کننده استوار بود. درمان دستی آن نیز بسیار ساده و در چهارچوبی بسیار کوچک قرار داشت، ولی روند پیشرفت آن تا پایان سده‌های میانی اندکی شتاب بیشتری پیدا می‌کند و افزون بر برداشتهایی از پزشکی کهن، پزشکان و دندان‌پزشکان سرزمین‌های اسلامی، افزوده‌های بیشتری را در زمینه شناخت بیماری‌های تازه‌تر و یا یافتن داروهای نوین، بر آن افزودند. این روند از سده ۱۲م تا پس از دروان رنسانس

پیشرفت خود را به کُندی دنبال کرد تا به دوران شکوفایی دانش و هنر روزگار پایانی سده ۱۸م و آغاز سده ۱۹م رسید.

ما در همه دوران‌های یاد شده، هیچ‌گاه دندان‌پزشک را به مفهوم راستین واژه و حرفه‌ای آن نداشته‌ایم. همواره برخی از پزشکان و شکسته‌بندان، آرایشگران، سلمانی‌ها، نعل‌سازان و نعل‌بندان، و برخی از روحانیان کشیش و کاهنان، داروسازان و داروفروشان، خونگیران و بادکش‌گذاران و بانوانی پیر و برخی از فریب‌کاران به کارهای پیشگیری و یا درمانی می‌پرداختند، مانند: آموزش دادن چگونه خوردن و چگونگی پابیدن و نگاهداری دندان‌ها به عنوان پیشگیری از آسیب بافت‌های نرم و سخت دهانی و در هنگام بیماری، چگونگی دارودرمانی و یا خونگیری و یا بادکش گذاشتن و یا سوزاندن بافت‌های نرم بیمار و در پایان کشیدن دندان می‌پرداختند که کشیدن نیز بیشتر شکستن تاج دندان را دربرمی‌گرفت.

ما باید آغاز دوره رنسانس را همراه با پیشرفت دانش‌های علوم پایه در همه رشته‌ها، به ویژه دانش دندان‌پزشکی به شمار آوریم، هرچند در هنر جراحی و ساخت پروتز هنوز چشمگیر به نظر نمی‌آمد و این بخش هنوز ویژگی تجربی خود را دنبال می‌کرد، ولی زمینه گسترش یافتن آن پیدا شد؛ زیرا هنوز میان پزشکان و جراحان و سلمانی‌ها و حوزه کاری دندان‌پزشکان، کشمکش و درگیری بر سر مسئله شرح وظایف کاری برقرار بود تا آن که پزشکانی بزرگ این روزگار اقدام به نوشتن کتاب‌هایی گسترده‌نویسی شده در این زمینه، پرداختند که سرآغاز پایه‌گذاری دانش دندان‌پزشکی نوین شد. پیر فوشار *Pier Fauchard* را می‌توان پدر دانش نوین در سده ۱۸م به شمار آورد.

گای دو شالیاک *Guy de Chauliac* نخستین پزشکی است که در سال ۱۳۶۳م در کتاب هفت جلدی خود جراحی‌های بزرگ *Inventorium*، از نام دندان‌ساز یا دندان‌پزشک بدین گونه یاد کرد: دنتاریوس *Dentarius*، دنتیستیس *Dentistis*، دنتاریوس مدیکوس *Dentarius Medicus*،

پیشینه پروتز

پیشینه کاربرد پروتز نیز همزاد آدمی و آسیب‌های اندامی اوست. هرگاه اندامی را از دست می‌داد، او با خلاقیت ذاتی و دانش ابتدایی خود، ابزاری را برای جایگزینی آن پیدا می‌کرد. نمونه آن:

۱) پروتز چشم

چشم دست‌ساز دیرینگی نزدیک به پنج هزار سال دارد و آن چشمی است که در کاوش‌های باستان‌شناسانه در شهر سوخته استان سیستان و بلوچستان به دست آمده است که آن چشم را برای کاربرد کسی ساخته بودند و تاریخی بیش از ۲۸۰۰ سال پیش از میلاد دارد (شهریونی ۱۰۰، ۱۰۱).

هم‌چنین چشم ساخته شده در یک قاب برنزی در مصر کهن به دست آمده که گویا برای یک تندیس، ساخته بوده‌اند. گویا مصریان، زانسوی ایرانیان، هیچ گونه چشم دست‌ساز جز برای تندیس‌هایشان نساخته بودند تا آن که در سده ۱۳م، روجر بیکن *Roger Bacon* تئوری کاربرد ذره‌بین را برای دید نزدیک پیران پیشنهاد داد و به دنبال آن

در سال ۱۳۱۳م الکساندر نامی از اسپیرا *Spira* در پیزا *Pisa* شکل آغازین عدسی عینک‌ها را از شیشه ونیزی به دست آورد (محرابی، ۱۵۰۵ و ۱۵۰۹، ۱۵۲۵-۱۵۲۶).

۲) پروتز دست و پا

پروتزهای دست و پا نیز گذار چند هزار ساله خود را با شکل‌های آغازین خود و ساخته‌شده از چوب بوده که با نوارهای چرمی به دست و یا پا مهار می‌شد، نمایشی از کاربرد ساده‌ترین پروتز بوده است تا آن که در سده ۱۷م پیشرفت‌هایی چشمگیر در آن‌ها رخ داد. نمونه آن پروتز آهنین دست از *Ambroise pare* سال ۱۶۴۱م است که به بخش *Wamsarmel* بازو چفت می‌شود. سرنوشت پروتز پا نیز چنین بوده است. (محرابی، ۲۰۱۳-۲۰۱۴).

۳) پروتزهای دندانی

آگاهی ما از پروتزهای دندانی دوران کهن تنها به برخی از آثار به جامانده از مجموعه پیشینیان و ادبیات طنزگونه رومیان و پاره‌ای روایت‌های اسلامی ایرانی و یهودی بسنده شده است.

بایسته گفتن است: ما هیچ گونه نوشتاری درباره شیوه درمانگری و چگونگی ساخت پروتز را در کتاب‌های پزشکی دندان پزشکی ایشان نمی‌یابیم، ولی گویا از آن آگاهی داشته‌اند و یا در آرزوی داشتن راهکاری برای فراهم ساختن چنین ابزاری بوده‌اند؛ بنابراین نخست، گزارشی از یافته‌های به دست آمده در ادبیات بازگو می‌شود سپس درباره آثار به جامانده، سخن را دنبال خواهیم کرد.

یونانیان و رومیان در ادبیات نغزگونه خود، مانند: نوشته‌های پترونیوس *Petronius*، هوراس *Hoaz*، اووید *Ovid*، کاتول *Catull*، مارتیالیس *Martialis*، داستان‌هایی درباره داشتن دندان دست‌ساز دارند که در آن به ریشخندکردن پیران، دندان و مو از دست داده، می‌پردازد.

برجسته‌ترین افراد در میان آنان مارتیالیس *Martialis* و ژونال *Jovenal* نام داشتند. نوشته‌های مارتیالیس (د: ۱۰۳م) انباشته از اشارت‌هایی است که وی به دندان دست‌ساز و تکنسین آن دارد.

سروده‌ای پیرامون دندان دست‌ساز و دندان طبیعی:

لوکانیا *Lucania* دندان‌های سفیدی دارد، ولی دندان‌های من قهوه‌ای‌اند.

چرا چنین شده است؟

چون، یکی دندان دست‌ساز دارد و دیگری دندان خود را.
و تو، ای گال *Gala*! شب‌ها دندان‌هایت را در بیاور و کنار بگذار، درست مثل زمانی که لباس ابریشمی‌ات را در می‌آوری.

گفتگوی گرد دندان‌شویۀ سپیدکننده با پیرزنی که دندان دست‌ساز دارد:

تو می‌خواهی با من چکار کنی؟

بگذار دختر جوانی مرا به کار ببرد.

من دوست ندارم دندان‌هایی را که با پول درست شده‌اند، تمیز کنم.

سروده‌ای زیبا، نام دندان‌ساز برجسته رومی و چند پزشک را برای ما زنده نگاه می‌دارد:

گالوس *Galus*! من تمام روز در خدمت تو هستم، هر روز سه بار از هر طرف می‌گذرم.

کاسیلوس *Cascellius*! دندان‌های خراب را می‌کشد و درست می‌کند.

هایجبینوس *Hyginus*! موهایی آزاردهندۀ دور پلک‌ها را می‌سوزاند،

فانیوس *Fannius*، زبان کوچک‌رها شده را بدون چاقو می‌برد.

اروس *Eros*، زخم‌های شرم‌آور بدن بردگان را جدا می‌کند.

هرمس *Hermes*، مانند بودالیریوس *Podallirius* دردها را از هم جداسازی می‌کند [تشخیص افتراقی دردها].

چه کسی مثل گالوس دردهای ما را شفا می‌دهد؟

مارتialis در این سروده، از کاسیلوس دندان‌ساز نام می‌برد که کسی است، هم‌چون نمایندگان مجلس، ثروت زیادی اندوخته است و در میان زنان شهرت و محبوبیت یافته، او کسی است که بیماری‌های دندان را درمان می‌کند و دندان می‌سازد.

مارتialis در جایی دیگر، زنی به نام للیا *Lelia*، را چنین نکوهش می‌کند:

آیا تو به جهت خرید دندان‌هایت شرم نداری؟

با چشم‌هایت چه خواهی کرد؟

آیا چنین چیزی برای خریدن وجود دارد؟

چرا تاییس، دندان‌هایش سپید است و لکانیا *Lekania*، سیاه؟

چون تاییس دندان‌هایش را خریده است و لکانیا دندان‌هایش مال خودش است.

آگلئا *Aeglea*، به خود می‌نازد؛ زیرا، دندان‌هایش به جهت ساخته شده از عاج و استخوان فیل سپیدند و چون آن‌ها را خریده، برایش پایدار مانده‌اند.

لوسیانونوس *Lucianus*، از هم‌روزگاران جالینوس گوید: روزگاری وانمود می‌کردم که دلدادۀ بانویی سالمند پول‌دار شده‌ام که تنها چهار دندان داشت که با سیمی زرین به هم پیوسته بودند تا از زندگی خوش‌گذرانۀ خوبی بهره‌ور شود؛ بنابراین، با چنین نکته‌پردازی‌هایی در ادبیات کهن رومی، نشان می‌دهد دندان‌های دست‌ساز در روم آن

روزگار خرید و فروش می‌شده است، ولی برای آن هیچ گواه علمی وجود ندارد. گویا آرزوهای خیال‌پردازانه بشری بوده باشد.

آتروسکان‌ها

ما آگاهی اندکی از زندگی رازگونه آتروسکان‌ها^۱ در دست داریم؛ زیرا، تمدن ایشان آرام‌آرام، به گونه‌ای در تمدن رومیان تحلیل رفت که از ایشان تنها گورستان‌های‌شان به‌جامانده است. آنان تا ۵۰۰ سال پیش از میلاد مردگان خود را می‌سوزاندند، ولی گورهای به‌جامانده از ایشان در این محدوده تاریخی، گنجینه علمی پرباری برای تاریخ‌نگاران دندان‌پزشکی است؛ زیرا اگر هربخش از تن خاکستر می‌شد، دندان‌ها به‌جامی‌ماند.

برجسته‌ترین یافته‌ها، پل‌های دندانی است که به منظور جایگزین کردن یک یا دو دندان افتاده ساخته شده‌اند. ایشان رشته‌هایی نرم، از جنس طلای ناب را در پیرامون دندان‌های به‌جامانده می‌گذاشتند و از همین رشته‌هایی برای ساختن دندان بهره می‌بردند. آن‌ها همه رشته‌ها را به یکدیگر جوش می‌دادند.

گاهی یک دندان آدمی از جایگاه پیوند ریشه و تاج دندان می‌بریدند و آن را با پرچ کردن یا گذراندن یک میله بر روی رشته طلایی [اسکلت پروتز] می‌گذاشتند، ولی بیشتر از دندان گوساله یا گاو ماده استفاده می‌کردند. گاهی شیاری میان دندان پهن گاو باز می‌کردند تا آن را به شکل دو دندان نمایانده شود. از آن جا که اثر ساینده در لبه برنده این دندان‌ها کم است، گویا پیش از رویش از آرواره جانور بیرون آورده شده باشد.

نمونه این گونه پروتزها: اتروسک‌ها بخشی مبهم از تاریخ‌اند. صد سال و یا بیشتر، بر روم فرمانروایی کردند، نفوذی چشمگیر و پُردامنه بر زندگی و فرهنگ و تمدن رومیان داشتند، به گونه‌ای که نمی‌توان روم را بی‌مطالعه احوال ایشان، شناخت؛ زیرا تمدن در میان این مردم به چنان پایه‌ای بلند، رسیده بود که نمونه‌هایی از پل‌های

^۱ اتروسکان Etruscan: بومیان آریایی تبار از خاورمیانه‌اند که به سرزمین روم رخت برمی‌بندند و در اتروپیا ساکن می‌شوند که بخشی از سرزمین روم میان رود تیبر و کوه‌های اپنین و دریای تیره است. ایشان بسیار باهوش بوده‌اند و بر دیگر ساکنان ایتالیا برتری داشته‌اند. هرودوتوس گوید: از مردمان لیدیه‌اند [دیاربکر] و تاریخ آبادنی و شهرسازی ایشان پانزده سده پیش از میلاد است (دهخدا). اتروسکان‌ها از آسیای صغیر به شبه جزیره ایتالیا مهاجرت کرده و در آن جا مستقر شدند. آن‌ها ابتدا در مناطق مرکزی بین آرنو Arno در شمال و تایبر Tiber در جنوب ساکن شدند سپس به دره Po در شمال رفتند. اتروسکان‌ها در اواخر قرن هفتم، حکومت کوچک روم را شکست دادند؛ البته در قرن ششم، رومی‌ها انقلاب کردند و فرمانروایان اتروسکان (روم مرکزی) را مغلوب کرده و بیرون راندند. فرهنگ پُربار و پیشرفت‌های علمی اتروسکان‌ها مانند الگویی برای رومی‌ها بود. آن‌ها این فرهنگ را گسترش دادند و بسیاری از مهارت‌های آنان در کارهای گوناگون، مانند دندان‌پزشکی پیشرفته ایشان را آموختند (مالوین، ۴۳).

ساخته دندان‌سازان در گورهاشان یافت شده است؛ اتروسک‌ها دندان‌سازی را، مانند پزشکی و جراحی، از مصر و یونان فراگرفته بودند. (تاریخ تمدن ویل دورانت ج ۳، ۷) پروتزهای دندان‌ی از اتروسک‌ها Etruskisch به دست آمده که بر روی یک داربست [اسکلت پارسیل] زرین با یک دندان گاو که در آن جاسازی شده است و تاریخی نزدیک به چهارصد سال پیش از میلاد دارد (محرابی، ج ۲، ۶۹۰).

تصویر ۶۱۰
پروتز Etruskische از قاب طلا که در Falgri پیدا شده است.
در حدود ۵ قرن قبل از میلاد.

هم‌چنین اسکلت‌هایی از اتروسک‌ها پیدا شده است که برخی از آن‌ها دارای پروتزهایی دندان‌ی بوده‌اند. نمونه‌اش پروتزی است بسیار ساده و ابتدایی که از آرامگاه کورنتو به دست آمده است و آن از دو حلقه زرین ساخته شده که بر روی آرواره بالا دندان‌کناری و نیش را فراگرفته است و به جای نخستین آسیاب کوچک (پرمولر یکم)، پونتیک می‌گونه از زر، جایگزین کرده و به آن دو حلقه جوش داده‌اند. تاریخش به سده پنجم پیش از میلاد می‌رسد. دستگاه یاد شده به خوبی در جای درست قرارگرفته است.

پروتزی دیگر که پیشرفته‌تر است از چهار حلقه زرین بهم جوش خورده تشکیل شده است، سه تای آن دندان نیش و کناری راست و پیشین چپ را دربرمی‌گیرد و دندان پیشین راست با یک پونتیک جایگزین شده است. سازنده با اره کردن دندان پیشین گاوی، آن را زبردستانه به دو نیم کرده، نیمی از آن به کمک میخی مورب در جایگاه پونتیک سانترال راست [دندان پیشین] گذاشته است. دستگاه یاد شده در موزه کورنتو Corento نگاه‌داری می‌شود که شاهکار هنری بسیار زیبا و یک‌دست و کارآمد به نظر می‌رسد.

هم‌چنین در ویتولونیا Vitolonia پنج روکش دندان به دست آمده که با اسکنه میان‌تهی و کفش پاک‌کن نازک‌دستانه از عاج فیل ساخته شده است تا جایگزین لایه نازکی از مینای دندان شود. ما می‌توانیم آن را پیشگام ساخت روکش‌های دندان امروزی، لمینیت و فول کروان به شمار آوریم.

هیچ گونه گزاره‌ای از شیوه ساخت و فراهم‌آوری این پروتزهای دندان‌ی به دست آمده از این گورها، در کتاب‌های پزشکی‌دندان‌پزشکی پیش از میلاد و پس از آن دیده نمی‌شود، ولی گویای آن است که دندان‌پزشکان و

تکنسین‌هایی در این پروسه تاریخی بوده‌اند، پروتزهایی هر چند ناکامل و روکش‌هایی از جنس زر و مینای دندان و سرامیک و پل می‌ساختند. (محرابی، ۶۹۲-۶۹۴).

سرخ‌پوستان آمریکا

سرخ‌پوستان پانوکو *Panuco* در آمریکای مرکزی جهت آیینی و زیبایی دندان‌هایشان را با سوهان‌های ریز به شکل‌های ویژه‌ای تراش می‌دادند و به این کار در فرهنگ واژه‌شناسی آنان مولینا *Molina* گویند که معنی آن سوهان کشیدن دندان است و یا به دارنده دندان سوهان کشیده گفته می‌شد.

هم‌چنین آرتک‌ها افزون بر آن، اقدام به ساخت روکش‌های دندانی و یا سوراخ کردن آن‌ها می‌کردند و سنگ‌هایی ارزشمند، مانند فیروزه و پیریت *Pyrit* و جادیت *Jadeit* اینله‌هایی را بر روی دندان تراش خورده و به درون سوراخ فراهم آمده می‌گذاشتند. گویا این آرایش دندانی را با تردستی و کارآزمودگی بسیار بالا بر روی بانوان و مردان ۱۸ تا ۲۰ ساله از روزگار کهن تا دوران گشوده‌شدن سرزمین‌شان به دست اروپاییان انجام می‌دادند (محرابی، ۹۴۷).

سرخ‌پوستان مایا با تاریخ پنج‌هزارساله در کار با سنگ و فلز پیشرفت‌هایی چشمگیر داشتند. ایشان در راستای اجرای مراسم دینی خود به کوتاه کردن و آراستن دندان‌ها دست می‌زدند. ایشان سنگ‌های تزئینی آماده شده‌ای را به زیبایی درون سوراخ‌های پدیدآورده بر روی رویه لبیالی دندان‌های پیشینین [سطح لبی] و گاهی پری‌مولرها [آسیای کوچک] جای می‌دادند. اینله‌های یاد شده، همگی از کانی‌های گرانبه‌ایند، مانند: سنگ یشم [سلیکاتی ویژه، مانند یشم شرقی]، سولفیت آهن زرگونه است، آهن سرخ با نام سنگ‌خونی، فیروزه، سنگ‌مار یا دولومیت، منگنز و شنگرف یا سولفورسیماب.

دستگاه تراش دربرگیرنده یک لوله از جنسی سخت هم‌چون سنگ یشم بود سپس گونه مسین آن به‌کارگرفته می‌شد، به کمک کمانی که دو سر آن نخی بسته شده در میان دستان به چرخش درمی‌آمد و مواد ساینده‌اش گرد کوراتر در آب بود. بدین‌گونه سوراخی گرد بر دندان فراهم می‌آمد سپس سنگی را به اندازه آن تراش داده،

پرداخت کرده، آن را با سمان فسفات کلسیم در سوراخ فراهم شده، می چسباندند، نمونه‌هایی از آن‌ها پس از چندین سده در جایش ماندگار است.

ویلسون پوپنوو Wilson Popenoe و همسرش تکه‌ای از آرواره پایین یک مایایی سده ۷م را در دره اولو هندوراس^۱ پیدا می کند که در آن به جای سه دندان سه تکه صدف جاگذاری شده بود و با پرتونگاری، ردی از استخوان سازی پیرامون آن‌ها دیده می شد که نمایی همانند استخوان سازی پیرامون ایمپلنت‌های تیغه‌ای امروزی می بود. از این رو، می توان، آن را نخستین پیوند آلوپلاستیک [جایگزینی بافت سخت] به دست آمده تا کنون به شمار آورد. (دندان پزشکی امروز از کتاب تاریخ مصور دندان پزشکی، ش ۱، س ۱، ۱۳۷۵، ۴۷ و ۴۸)

هرچند اینکاها به آراستن دندان‌ها توجهی نداشتند، ولی در مجموعه‌های به دست آمده در اکوادور نشانه‌هایی از پرکردن دندان‌ها و اینله‌هایی [پُرکردگی ریختگی در لابراتوار] با گونه‌ای طلای ویژه، در آن‌ها دیده می شود. (دندان پزشکی امروز از کتاب تاریخ مصور دندان پزشکی، ش ۲، س ۱، ۱۳۷۶، ۱۶)

خاورمیانه

برج [پُل] ثابت آرواره پایین که دربرگیرنده چهار دندان طبیعی و دو دندان ساخته شده از عاج است که همگی با سیمی زرین به دیگر دندان‌ها پیوند خورده است که در شهر سیدون از فینیقیه باستان به دست آمده است، تاریخش به پانصد سال پیش از میلاد است. چارلز گیلاردوت Charles Gillardot به سال ۱۸۶۲م در شهر سیدون Sidon دندان مصنوعی با تاریخی بیش از چهارصد سال پیش از میلاد به دست آمده که از عاج تراشیده شده، جایگزین دو دندان پیشین پایین شده است و با کمک سیمی زرین به چهار دندان کناری آن دو، پیوسته است. (دندان پزشکی امروز از کتاب تاریخ مصور دندان پزشکی، ش ۴، س ۱، ۱۳۷۶، ۱۷)

یهودیان

یهودیان بسیاری از دستورهای پزشکی مردم خود را در تلمود گردآورده اند. تلمود شامل دو بخش است: الف) میشنا Mishna یا دستورهایی که زبان به زبان انتقال داده شده اند؛ ب) جمارا Gemara یا تفسیرهای اندیشمندان دینی یهود.

^۱ Uloa Valley of Honduras

گردآوری این مجموعه اطلاعات آیینی، پس از اسارت بابلیان (۵۸۶ پ.م) آغاز شد. این کتاب در سال ۳۹۰-۳۷۰ م با نام تلمود بیت المقدس و در سال ۴۲۷-۳۵۲ م با نام تلمود بابلیان مرجع تاییدشده‌ای برای فرهنگستان‌های یشوا (Yeshias) مدرسه‌های مذهبی مرکب از کلیمیان و پروتستان‌ها بود. این فرهنگستان‌ها در سده‌های ۲، ۳ م سطح علمی بالایی داشتند. دستورهای بهداشتی و اندکی نسخه‌های درمانی در تلمود دیده می‌شود.

یکی از مهمترین مسائل دینی مورد بحث در آن زمان که در تلمود به آن اشاره شده است چگونگی بیرون آمدن زنان در روز شنبه (سبت = Sabbath) از خانه است؟

پاسخ دانشمندان دینی چنین است: زنان در هنگام بیرون آمدن از خانه می‌توانند دانه فلفل را [خوشبوکننده] در دهان نگاه دارند، ولی نمی‌توانند با روکش طلا بیرون روند.

تلمود بیت المقدس می‌گوید: از آن جا که دندان طلا گران‌بهاست، نمی‌توان با آن بیرون رفت؛ زیرا اگر از دهان بیرون بیفتد، نباید آن را دوباره سر جایش گذاشت، چون کاری ناشایست است.

تلمود، از بیرون رفتن بانوان از خانه با دندان مصنوعی کم‌ارزش، نیز جلوگیری می‌کند، چون انگیزه آن را شرم‌زدگی دارنده‌اش، از بیرون افتادن آن می‌داند.

تلمود بابلیان با تاریخ یک سده پس از میلاد، داستانی دارد: مردی به جهت آشکارشدن دندان مصنوعی زشت نامزدش او را از خانه بیرون می‌کند؛ بنابراین اسماعیل خاخام کاری می‌کند تا برای دندان این زن روکشی زرین بسازند. این کار به اندازه‌ای چهره او را زیباتر ساخت که مرد دوباره او را به همسری برگزید؛ بنابراین: الف) داشتن روکش طلا و یا دندان دست‌ساز تنها برای بانوان می‌توانسته جنبه زیبایی داشته باشد؛ ب) همان گونه که گفته شد، گویا همیشه بیرون افتادن روکش و دندان دست‌ساز از دهان رایج بوده است. از این رو، می‌توان گفت: آن‌ها را نمی‌چسباندند؛ ج) این که سازندگان شناخته‌شده‌ای، مانند ناگرا *Nagra* نامی سازنده روکش و دندان بوده‌اند. از این رو، می‌توان کتاب تلمود یهودیان را کنار اوستا گنجینه‌ای گران‌بها در پیشگیری یا درمان آسیب‌های دهان و دندان دانست. (دندان پزشکی امروز - شماره ۵، ۱۷ و ۱۹؛ مالوین، ۲۹-۳۰).

مصر

شفیق فرید مصری در جایی به نام الکاتا *El Qata* در سال ۱۹۵۲ م پروتزی شگفت‌انگیز می‌یابد که در آن سه دندان با سیمی زرین به یکدیگر چسبیده بودند. باستان‌شناسان در باره این دندان دست‌ساز بررسی‌های گسترده‌ای کردند، ولی در چگونگی درمان با کمک آن، هم‌آوا نشدند. برخی آن را نمونه‌ای از جایگزینی و ساخت دندان در دوران‌های آغازین به شمار آوردند.

نمونه شفیق گویای آن است که دندان پیش میانی سمت راست، دست‌سازست که جایگزین شده و به دندان‌های کناری خود پیوند زده شده است. از آن جایی که این دندان پیشین دارای ریشه‌ای کامل است، شناسایی آن دشوارست که چگونه بی‌آن که به لثه پیرامون دندان افتاده آسیبی وارد کند در دهان بیمار جای گرفته است. دیدگاه دیگر آن است که دندان یاد شده، پس از مرگ جایگزین شده باشد که نمایشگر آن است، مصریان می‌خواستند، تن مردگان خود را تا جایی که بتواند، بی‌هیچ گونه کم و کاستی به خاک برسانند؛ زیرا باوری استوار بر سالم نگاه داشتن تن برای راهیابی به دنیای دیگر و رستاخیز داشته‌اند. (دندان پزشکی امروز- شماره ۶، ۲۰، ص، ۲۰، مالوین، ۳۶)

روم

رومیان افزون بر درمان بیماری‌های بافت‌های نرم و سخت دهان به کشیدن دندان و ترمیم و بازسازی دندان‌های پوسیده با روکش زرین و گذاشتن پل برای دندان‌های از دست‌رفته کارآزموده بودند. از آن جایی که بندی از قوانین دوازده‌گانه رومیان^۱، کاربرد سیم‌پیچ‌های زرین بوده است، گمان می‌رود که کار دندان‌سازی در جمهوری اولیه روم انجام داده می‌شد سپس در دوران پس از میلاد بازسازی دندان‌ها پیشرفت بیشتری کرد و گذاشتن دندان دست‌ساز کامل یا تکه‌ای، کاری رایج بوده است.

طنزپردازان امپراتوری درباره کارورزانی سخن می‌گویند که از راه ساخت دندان دست‌ساخت و دیگر شیوه‌های جایگزینی دندان، ثروت اندوخته بودند و نیز از پزشکانی یاد می‌کنند که از راه درمانگری، درآمدهای سرشاری به دست آوردند؛ بنابراین خردورزانه است که بر این باور باشیم، ساخت دندان به وسیله زرگران و سایر هنروران رایج بوده است و پزشکان آن‌ها را در دهان افراد جایگزین می‌کردند، درست مانند دندان‌پزشکان و تکنیسین‌های دندان‌پزشکی امروزیین بوده است.

هم‌چنین نمودهایی از بودن کارگاه‌های دندان‌پزشکی و دندان‌سازی در روم کهن به چشم می‌خورد، هر چند پزشکان درباره آن خموشی گزیده‌اند، نمونه آن کاسیلوس Cascellius نامی است که در زمان دومیتیان (ز: ۸۰م) Domitian کارگاهی کوچک در آونتیکوم Aventicum داشته است، همان گونه که در سروده مارتیالیس آن را در گذشته یاد کردیم. (محرابی، ۶۹۲-۶۹۴). پزشکی نظامی پیرامون سال ۱۰۰م جهان باستان را فراگرفته و رو به سوی اوج پیشرفت بود، به گونه‌ای که هر لژیون ۲۴ جراح داشت. رشته‌های بیماری‌های سیستم پیشابی، زنان و زایمان، مامایی، چشم‌پزشکی، گوش و حلق و بینی، دام‌پزشکی، جراحی پلاستیک، جراحی‌های لوزه و سنگ پیشابدان و آب مروارید و دندان‌سازی بیشترین پیشرفت را پیدا کرد. ایشان توانایی ساخت دندان طلا، دندان سیم‌پیچی شده، دست‌دندان، پل و سقف دست‌ساز کام داشتند (ویل دورانت، ج ۳، ۳۶۸-۳۶۹).

^۱ پیرامون سال ۴۵۰م. گروهی از دانشمندان به گردآوری قوانینی دست یازیدند که به نام قوانین دوازده‌گانه شناخته شد. گویا در آن زمان رسم بر این بود که ثروتمندان به پاس ارج گذاشتن به مردگان خود، آن‌ها را با زیورآلات زر و سیم‌شان می‌سوزاندند و یا به خاک می‌سپردند، ولی با گذر سده‌هایی، کشور دچار کمبود طلا شد و بزرگان نگران ناتوانی کشور در این برهه زمانی شدند؛ بنابراین، تصمیم گرفتند، دگرگونی‌هایی در برخی بندهای این قوانین پدید آورند. از این رو دستور دادند، هیچ کس نمی‌تواند مرده خود را با زیورآلات طلا بسوزاند و یا به خاک سپارد، مگر آن که مرده دارای دندان و یا پل دندان دست‌ساخت از جنس طلا باشد.

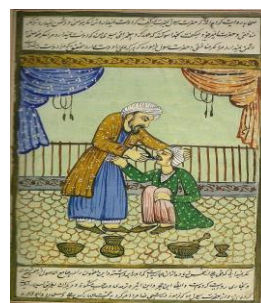
یونان

آخرین نگارنده یونانی که دربارهٔ دندان پزشکی نوشته است پاول آگینا Poul Aegina نام دارد که در سال‌های (۶۹۰-۶۴۵ م) زندگی می‌کرد. برپایهٔ گفتهٔ خودش، اندکی بر این دانش افزود. او با توانمندی بسیار همهٔ دانش پزشکی پیشینیان خود را در هفت جلد کتاب Epitome گردآوری کرد.

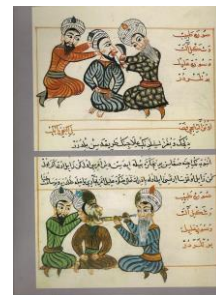
او با سفارش‌های گوناگون دربارهٔ چگونگی پایدن دندان‌ها و پیشگیری از بیمارشدن بافت‌های دهانی و چگونگی درمان بیماری‌های دهانی سخن را به درازا می‌کشاند. هم‌چنین دربارهٔ پرکردن دندان‌های پوسیده پیش از کشیدن آن و کاستن از بلندی دندان و برابرساختن آن با دندان‌های کناری را گزاره می‌کند. گمان می‌رود، او نخستین کسی باشد به برداشتن جرم با اسکنه Chisel و دیگر ابزارآلات پرداخت.

گویا با پایان یافتن کار پل آگینا از پیشرفت دانش دندان پزشکی کم‌کم کاسته شد و تنها چند نمونه از ساخت دندان مورد آزمایش قرارگرفت. از آن پس دندان پزشکی هم به دوران ایستایی تئوری و عملی خود پا گذاشت و به خوابی رفت که تا ۷۰۰ سال به درازا کشیده شد و به دورهٔ رنسانس رسید. (دندان پزشکی امروز- شماره ۹، ۲۰، فروردین ۱۳۷۹)

سرزمین‌های اسلامی

نابودی امپراتوری روم همراه با افت گستردهٔ بخش‌های گوناگونی در دانش و هنر آن سرزمین شد، ولی پویایی و پیشرفت در ایران، به ویژه دانشگاه گندی شاپور بیشتر دنبال شد و گام‌هایی بلند در این راستا برداشت که این پایان دوران کهن و آغاز سده‌های میانی پس از میلاد بود که چند سده پس از آن، همراه با شکوفایی فرهنگ و تمدن در سرزمین‌های اسلامی با همیاری اندیشمندان ایرانی آموزش دیده در دانشگاه‌های ایران، به ویژه دانش‌آموختگان و دانش‌پژوهان دانشگاه گندی شاپور و یا شاگردان ایشان شد (محرابی، ۶۹۲-۶۹۴).

یوحنا [یحیا] فرزند ماسویه (۱۶۰ - ۲۴۳ ق / ۷۷۶ - ۸۵۷ م) از پزشکان سریانی زبان گندی‌شاپور و از خانواده‌ای ایرانی کتابی جدانویسی شده در دانش دندان‌پزشکی با نام کتاب فی السواک و السنونات دارد و ابن‌ماسه، عیسا نیز کتاب فی تدبیر السنه را که هردو در دسترس نیستند.

هم‌چنین قسطا فرزند لوقای بلعلیکی سده ۳، ۴ هـ، کتابی با نام رساله فی الضرر گفتاری پیرامون کُندشدن دندان‌ها، نوشته است. حنین فرزند اسحاق عبادی از دانش‌آموختگان گندی‌شاپور نیز کتابی به نام مقالة فی الحفظ الاسنان و استصلاحها دارد. رازی محمد فرزند زکریا (۲۵۱-۳۱۳ ق) بیش از دوسوم کتاب سوم حاوی فی الطب خود را ویژه درمان بیماری‌های دهان و دندان کرده است.

زهرای سده ۱۰ م/۴ هـ در کتاب التعریف لمن عجز عن التصریف خود، ابزارهایی برای تراش دندان و کشیدن آن و دستگاه‌های سوزاننده برای درمان فیستول و التهاب دندان‌های جنبان و لثه سست یاد می‌کند.

اندیشمندان ایرانی دیگری، مانند علی فرزند سهل ربن تبری در کتاب فردوس الحکمة (د: ۲۵۰ ق)، علی فرزند عباس اهوازی مجوسی در کامل الصناعة الطبية (ز: ۳۷۸)، ابوالحسن احمد تبری در معالجات البقراطية (ز: ۳۷۵ ق)، ابن‌سینا در قانون فی الطب (۳۷۰ - ۴۲۸ ق)، اسماعیل جرجانی در ذخیره خوارزمشاهی (د: ۵۳۱ ق) تا دیگر پزشکان پیرامون دوران رنسانس بخش‌هایی بخش‌هایی از کتاب خود را ویژه دانش دندان‌پزشکی گذاشته‌اند، ولی سخنی از پروتزهای دندانی ندارند. نک: ← سیری در سه قرن دانش دندان‌پزشکی

ایشان برای استوارکردن دندان‌های جنبان از روش‌های گوناگون کاربرد دهان‌شویه‌ها، داغ کردن و بستن دندان‌ها با نوار^۱های زرین و سیمین بهره می‌بردند. بستن دندان‌های جنبان به دندان‌های استوار که اکنون با شیوه‌های مدرن انجام می‌شود، از شیوه‌های درمانی کهنی است که روش‌های آن را نازک‌بینانه گزاره کرده‌اند، می‌توان برخی از این راهنمایی‌ها را از میراث نوشتاری کهن‌تر یاد کرد (حاوی، ج ۳، ۱۱۸ و ۱۵۰؛ برگردان ذاکر، ۱۵۰ و ۱۷؛ زهرای، ۲۹۳ - ۲۹۵؛ ابن‌قف، ج ۲، ۲۵۷؛ سیری در سه قرن، ۱۰۸ و ۱۴۵). عثمان خلیفه سوم (د: ۳۵ ق) نیز به وسیله سیم زرین دندان‌های خود را استوار کرده بود (تاریخ نگارش‌ها، ج ۳، ص ۳).

حدیث و روایت درباره پروتز

من با بررسی برخی از کتاب‌های روایت و حدیث به گفتاری پیرامون پروتز دست یافتم که نمونه‌هایی از آن‌ها را در این جا یاد می‌کنم.

(۱) عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الثَّنِيَّةِ تَنْفِصُمُ وَ تَسْقُطُ أَيْصُلُحُ أَنْ يُجْعَلَ مَكَانَهَا سِنٌّ شَاةٌ فَقَالَ إِنْ شَاءَ فَلْيَصْعُ مَكَانَهَا سِنًّا بَعْدَ أَنْ تَكُونَ ذَكِيَّةً.

از پدرش از ابن‌ابی‌عمیر از حماد از حلبی روایت کرده، گویند: او (ع) را درباره دندان پیشین متلاشی‌شده و فروافتاده، پرسیدم که آیا می‌توان به‌جایش دندان گوسفند نهاد؟

¹ Dental splint

فرمود: اگر خواهد، می‌توان به‌جایش دندان گوسفندی گذاشت که ذبح شرعی شده باشد (محاسن برقی، ۶۴۴؛ آسمان و جهان، برگردان سماء و العالم بحار الأنوار، ج ۵۴، ۲۳۴؛ بحار الأنوار، بیروت، ج ۶۳، ۵۰).

(۲) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَنْفَعُ سِنُّهُ أَيْضُلُحُّ لَهُ أَنْ يَشُدَّهَا بِذَهَبٍ وَ إِنْ سَقَطَتْ أَيْضُلُحُّ أَنْ يَجْعَلَ مَكَانَهَا سِنَّ شَاةٍ. قَالَ نَعَمْ إِنْ شَاءَ لِيَشُدَّهَا بَعْدَ أَنْ تَكُونَ ذَكِيَّةً. عبدالله فرزند سنان از امام ششم (ع) درباره‌ی مردی که دندانش لق شده پرسید، آیا می‌توان آن را با نوار زرین بست؟ و اگر بیفتد می‌توان به‌جایش دندان گوسفند بگذارد؟

فرمود: آری اگر خواهد، آن را ببندد، به شرطی که ذبح شرعی شده باشد (محاسن برقی، ۶۴۴؛ مکارم الأخلاق، ۱۰۹؛ بحار الأنوار، بیروت، ج ۶۳، ۵۲).

(۳) وَ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: سَأَلَهُ أَبِي وَ أَنَا حَاضِرٌ عَنِ الرَّجُلِ يَسْقُطُ سِنُّهُ فَيَأْخُذُ مِنْ أَسْنَانٍ مَيِّتٍ فَيَجْعَلُهُ مَكَانَهُ قَالَ لَا بَأْسَ.

زراره گوید: پدرم در انجمنی که من حضور داشتم از امام ششم (ع) درباره‌ی مردی پرسید که دندانش فرو افتاده و کشیده است: آیا می‌توان به‌جای دندان افتاده، از دندان مرده بهره برد؟ فرمود: باکی نیست. (محاسن، ۶۴۴؛ مکارم الأخلاق، ۱۰۹).

(۴) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) عَنِ الْعَاجِ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ وَ إِنْ لِي مِنْهُ لَمْ شَطًا. از عبدالله فرزند سلیمان گوید: از ابوجعفر (ع) پرسیدم [ساخت دندان] از استخوان فیل فرمود: باکی ندارد و منهم از آن شانه‌ای دارم (مکارم الاخلاق، ۷۹).

(۵) ابن محبوب، عن العلاء بن رزین، عن محمد بن مسلم، قال: رأيت أبا جعفر (ع) يعض علكاً.

فقال: يا محمد! نقضت الوسمَةَ أضرّاسي فمضغت هذا العلك لا تُشَدُّها.

قال: و كانت استرخت، فشدّها بالذهب.

امام باقر (ع) را دیدم، سقز می‌جوید، فرمود: ای محمد! وسمه دندان‌هایم را سست و باریک [گونه‌ای سایش] کرده است، سقز جویدم تا آن را استوار سازد.

راوی گوید: [پس از گذر مدتی] دندان‌های ایشان سست و جنبان شدند، پس ناگزیر به بستن آن‌ها با [سیم] زرین شد. (کافی ج ۶، ۴۸۲؛ بحار الانوار، ۴۸، ۲۹۸، حدیث ۳۴، باب السواد و الوسمه)

احادیث و روایت یادشده، نمایشگر وجود دندان‌سازان و دانش دندان‌سازی در راستای جایگزینی دندان برای مسلمانان پیش و پس از آشکارشدن اسلام است.

چین

زمانی که در سال ۱۲۷۰م مارکوپولو به چین سفر نمود در جایی به نام کارداندان *Kardandan* دید که هم مردان و هم زنان این ناحیه دندان‌هایشان را با تکه‌ای از طلای نازک پوشانده‌اند. روکش‌های طلایی ایشان نازک‌بینانه همانند دندان ساخته شده بود که چسبندگی همیشگی به دندان داشت. این که روکش‌های طلایی جنبه‌ی آرایشی

داشته یا ترمیمی، هنوز گزاره نشده است، ولی آشکار است که چینیان در سده ۱۳ م کارهای ترمیمی بر روی دندان را می دانسته اند. (دندان پزشکی امروز- شماره ۱۶)

ژاپن

ژاپنی ها تا سده ۸ م هنر کنده کاری بر روی چوب و ساختن بودای چوبی را با مهارت فراگرفته بودند. از این رو، امکان دارد که دندان دست ساز چوبی نیز در همان زمان می ساختند و به طور یقین تا اوایل دوران توکوگاوا زمینه های هنر دندان سازی را به بهترین وجه فراهم کرده بودند.

پیر فوشارد دندان پزشک به نام فرانسوی به سال ۱۷۲۸ م در نوشته های خود از دست دندان کامل ساخته خودش سخن می گوید که تنها از فشردگی هوا برای ثابت نگاه داشتن آن ها بهره می برد، ولی او هم چنان در ساختن دست دندان، فنر به کار می برد، با این وجود ژاپنی ها ۲۰۰ سال پیش از او دست دندان کامل بالا و پایین ساخته بودند که تنها با چسبندگی و فشردگی هوا ثابت نگه داشته می شد.

شگفت آورست که دانسته شود! دست دندان ها، از چوب ساخته می شد. بیش از ۱۲۰ جفت دندان دست ساز کامل چوبی یافت شده است که دیرینگی آن ها به آغاز سده ۱۶ م تا نیمه سده ۱۸ م می رسد.

دندان های دست ساز چوبی ژاپنی در آغاز، از درون یک تکه چوب خوشبو داشت، مانند چوب گیلان؛ یا زردآلو تراشیده می شد.

نخستین گام با موم زنبور عسل، قالبی از آرواره بی دندان گرفته می شد سپس چوبی به اندازه آن قالب درون دهان بیمار، تراش داده می شد تا در آن جای گیرد پس از آن با رنگدانه های شنگرف یا جوهر هندی رنگ می شد و با علامت گذاری نقاط پست و بلند، درون دست دندان به گونه ای تراش داده می شد که با بخش درونی دهان هماهنگی داشته باشد، شیوه کارکردی آن چندان تفاوتی با آخرین روش های امروزی ندارند.

پایه دست دندان چوبی به خوبی در سقف دهان امتداد می یافت تا میزان نگهداری و در جای ماندن آن را افزایش دهد و حتا نقش لبه های نامنظم سقف دهان بر روی آن کنده کاری می شد.

دندان های پروتز را از جنس مرمر یا استخوان جانوران برمی گزیدند سپس آن را به شکل دندان آدمی درمی آوردند و درون چوب، می گذاشتند. گاهی از دندان های کشیده شده انسان نیز بهره می بردند و به جای دندان های آسیا، تیغه های مسین؛ یا آهنین می گذاشتند تا نیروی جونندگی را افزایش دهند. همواره رنگ کردن دست دندان به خواست بیمار بود که گویای متاهل بودن دارنده اش می بود، سپس دندان را با لاک و الکل می پوشانیدند تا بتواند در برابر PH بزاق دهان ایستادگی کند. کهن ترین دست دندان فک بالا از ساخته های ژاپنی ها، از آن یک کاهن زن بودایی به نام ناکا اوکاتای است که او با نام هوتوکه هیم؛ یا خانم بودا شناخته می شد او در پرستشگاه گابخوجی در واکایاما در حدود سال های ۱۵۰۰ م زندگی می کرده است که در میان وسایل شخصی او در معبدی که به شکل موزه در آورده شده است، آئینه، دوات سنگی، بادبز، رنگ، چند استخوان و یک دست دندان چوبی یافت شده است. گفته می شود: خود کاهن آن را درست کرده است. هم چنین ردی از اکسید آهن بر روی دندان ها دیده می شد که گواه سیاه شدن آن ها در یک برهه زمانی است. گمان می رود، در آن زمان کاربرد دست دندان چوبی رایج

بوده است، چون در سده ۱۶م واکایاما جزو روستاهای دور افتاده به شمار می آمده است. (دندان پزشکی امروز - شماره ۱۷)

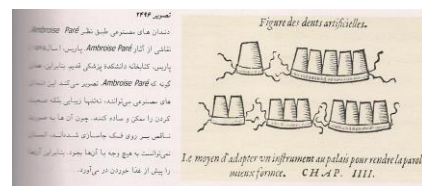
دندان پزشکی در سده های ۱۳ - ۱۶م

گی دوکولیاگ در سال ۱۳۴۳ شاهکار خود - اینونتوریوم (*Inventorium* طب جراحی - را نوشت و بزودی اصول مطرح شده در این کتاب از اصول جراحی آن زمان شد و در ۱۵۹۲ به زبان فرانسه بومی (*vernacular*) ترجمه شد. این کتاب برای استفاده جراحان به ایتالیایی، انگلیسی، آلمانی و عبری نیز ترجمه و حدود ۱۳۰ بار تجدید چاپ شد. کار دوکولیاگ در زمان خود و قبل از تگون چاپ باید بسیار مهم بوده باشد که امروزه حدود ۳۵ نسخه خطی از *magnum opus* وی موجود است. دوکولیاگ در «اینونتوریوم... طب جراحی» آناتومی دندان ها و رویش آن ها را تحت عنوان نشانه (*evidence*) شرح داده است و ذکر کرده است که گاهی در بزرگسالان به طور ناگهانی دندان های اضافی می روید. هم چنین او بیماری دهان و دندان را نیز فهرست بندی کرده است که درد، سایش، خوردگی و لقی از آن جمله اند و درمان آن ها را نیز به دو گروه کلی عمومی (*universal*) و ویژه (*particular*) تقسیم بندی کرده است.

او می گوید: اگر دندانی افتاد باید آن را با دندان انسان یا دندان های تراشیده شده از استخوان گاو و گوسفند جایگزین نمود و آن را با سیم طلا به دندان های دیگر محکم کرد. دوکولیاگ در مورد پروتزهای دندانی بسیار مختصر بحث کرده است.

گی دوکولیاگ دکتر دانشگاه مون پلیه و طبیب پاپ ها [کلمنت، اینوسانت و اوربین] با نفوذترین نویسنده پزشکی جراحی در سده ۱۴ و ۱۵م بوده است. چنانچه در آخرین چاپ کتاب وی آمده است وی عضو دانشکده و بیمارستان بزرگ فرانسه در مون پلیه و پزشک شخصی سه پاپ بوده است. (دندان پزشکی امروز - شماره ۲۱)

رنسانس (تولد دوباره)

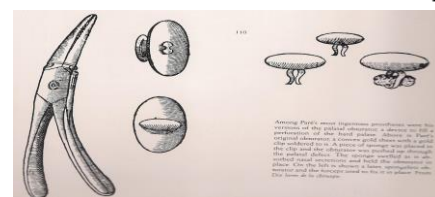

نقاشی آمبرواز پاره (۱۵۱۰-۱۵۹۰م) - پاریس ۱۵۷۵م، گویای نخستین تئوری پروتز دندانی پاریس است که نه تنها با آن می توان زیبایی را به دست آورد؛ بلکه سخن گویی را نیز بهتر و رساتر خواهد کرد، ولی کسی نمی توانست با آن ها خوراکی را بجود؛ بنابراین آن را پیش از خوردن از دهان درمی آورد.

او در کتابش: *Intrrodaction ou entré e pour parvenir a la vraie connaissance de la chirugie* بحثی را درباره جادادن دوباره دندان هایی که به هرگونه می افتند یا سالم درمی آیند [کاشت دوباره دندان] سخنی گسترده و فراگیر دارد.

همچنین روش تهیه دندان‌های ساخته شده از استخوان و یا از عاج فیل و یا از دندان شیر ماهی یا اسب آبی شگفت‌انگیزانه آموزش می‌دهد. این دندان‌ها با رشته‌هایی زرین و یا سیمین به دندان‌های کنار خود به خوبی بسته شده، استوار به جامی ماندند.

همچنین برای درست سخن‌گویی لب‌شکریان و شکاف‌کامیان دستگاهی ساخته شده از یک صفحه زرین یا سیمین فراهم آورده می‌شد و در کام سوراخ‌دار جا داده می‌شد. (محرابی، ۲۴۴۲-۲۴۴۳). او می‌گوید وقتی دندان‌های قدامی از دست برود که اغلب ممکن است در اثر ضربه و تصادف باشد نه تنها به زیبایی صدمه می‌زند؛ بلکه صحبت کردن نیز مشکل می‌شود. پس از صبر برای بهبود لثه او برای جایگزینی دندان‌های از دست رفته از استخوان یا عاج می‌ساخت و آن را به گونه پل با سیم زرین به دندان‌های کناری چفت و بست شده است.

بزرگترین پیشکش او به رشته پروتز دندان دستگاهی است که سوراخ کام را می‌بست (*palatal obturator*) اگر چه دکتر آماتوس لوسیتانوس گونه‌ای از این دستگاه را در ۱۵۶۰م گزاره کرده بود، ولی در کتاب جراحی پره که اولین بار در ۱۵۶۳ منتشر شد، کار او توجه عمومی را جلب کرد. در آن زمان به جهت فراگیری بیماری سیفلیس و این که هیچ درمان موثری برای آن شناخته نشده بود و بیماری معمولاً تا سوراخ شدن کام پیش می‌رفت نیاز به این وسیله بیش از امروز بود. وسیله ساده و موثر پره شامل ورقه‌ای خم شده از طلا بود و اندازه آن به گونه‌ای بود که حفره را کاملاً می‌پوشاند و شکل آن از سطح کام پیروی می‌کرد. در سطح محدب آن گیره کوچکی لحیم می‌شد و داخل آن اسفنج می‌گذاشت و آن را داخل حفره بینی فرو می‌کرد تا تراوش‌ها آب بینی را جذب کند، و متورم شود و ورقه طلا را در جای خود نگه دارد. شیوه کاربردی پروتز یاد شده، انگیزه‌ای می‌شد تا این دستگاه زیباترین و بهداشتی‌ترین ابزار باشد که نه تنها شکاف را بندد؛ بلکه خوردن، نوشیدن و درست سخن گفتن بیمار را نیز بهسازی نماید. (دندان‌پزشکی امروز - شماره ۲۶)

کتاب‌نامه

- آسمان و جهان، ترجمه السماء و العالم بحار الأنوار، مجلسی، محمد باقر فرزند محمدتقی (د: ۱۱۱۰ ق)، برگردان محمدباقر کمره‌ای، ده جلد، دارالکتب اسلامیة، تهران، ۱۳۵۱؛
- بحار الانوار، کتاب ۴۸، ملا محمدباقر مجلسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۹۶ ق.
- بحار الانوار، کتاب ۵۴، ملا محمدباقر مجلسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۹۱ ق.
- بحار الانوار، کتاب ۶۱، ملا محمدباقر مجلسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۷ ق.
- بحار الانوار، کتاب ۶۶، ملا محمدباقر مجلسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ دوم، ۱۳۶۵ خ.
- تاریخ تمدن، ج ۳، قیصر و مسیح، ویل دورانت، مترجمان حمید عنایت، پرویز داریوش و علی اصغر سروش، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۶۷ خ؛
- تاریخ مصور پزشکی جهان، دکتر ولی‌الله محرابی، انتشارات دایره المعارف تاریخ پزشکی، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۴
- تاریخ نگارش های عربی، فواد سزگین، ج ۳، برگردان خانه کتاب، تهران، ۱۳۸۰ خ؛
- حاوي في الطب في أمراض الأذن و الأنف و الأسنان، بیماری‌های گوش و بینی و دندان، رازی، وزارت فرهنگ، چاپخانه مجلس دایره المعارف عثمانی، حیدرآباد، دکن، هند، ۱۳۷۵ ق / ۱۹۵۵ م. برگردان پارسی، محمدابراهیم ذاکر، مرکز تحقیقات طب سنتی و مفردات پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ۱۳۹۱ خ.
- دانشگاه گندی شاپور در گهواره تاریخ، مهربان شهروینی، تهران پورشاد، تهران، ۱۳۸۱. ← شهروینی
- دندان پزشکی امروز از کتاب تاریخ مصور دندان پزشکی، شماره ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷ و ۴۸، ۱۳۷۶ و ۱۳۷۵
- سیری در سه قرن دانش دندان پزشکی، پژوهش و گردآوری، محمدابراهیم ذاکر، مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، انجمن دندان پزشکان ایران، ۱۳۸۹ خ؛
- محاسن برقی، ابوجعفر احمد فرزند محمد فرزند محمد فرزند خالد برقی (د ۲۸۰ یا ۲۷۴ ق)، پژوهش جلال‌الدین حسینی (محدث)، چاپ تهران، ۱۳۲۷ خ
- مَکَارِمُ الْأَخْلَاقِ، ابوالفضل حسن فرزند فضل فرزند امین‌الاسلام طبرسی (سده ۶ هـ) انتشارات شریف رضی، قم، ۱۳۷۰؛
- اصول کافی، محمد فرزند یعقوب فرزند کلینی (۲۵۸-۳۲۸ ق)، پژوهش علی‌اکبر غفاری، دارالکتب الإسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق؛
- مالوین، ۲۹-۳۰).
- وندیداد، هاشم رضی، انتشارات بهجت، ۱۳۸۵ خ.
- وندیداد، به کوشش جلیل دوست‌خواه، انتشارات مروارید، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۴ خ.

گنجینه از تلمود، راب، دکتر، ا، کهن - امیر حسین حیدری پور، انتشارات اساطیر، ۱۳۸۲ خ.

Dentistry, An illustrated history, Malvin E. Ring, D. D. S., M. L. S., F. A. C. D., Mosby- year
book, INC, ST. LOUIS. BALTIMORE. BOSTON. CHICAGO. LONDON. PHILADELPHIA.
SYDNEY. TORONTO, January 1985